

Alžirski rat u pamćenju Francuske

Benjamin Stora

Ratovi i stvaranje uspomena

Prilično dugo se činilo da su istorija i pamćenje suprotnosti. Objektivnost istorijske „nauke“ suprotstavljena je subjektivnosti pamćenja. Taj dualizam, koji skraćuje sve, postepeno slabi. Prodorno istraživanje Anrija Rusoa o Višiju, enormno delo Pjera Nora o „Mestima pamćenja“ ili rad Liset Valensis o običajima u prošlosti posle osamdesetih godina su promenili situaciju u Francuskoj: Pamćenje kao celokupnost predstava o protekloj istoriji – od naučne istorije sve do usmenog predanja – značajno je kao predmet istraživanja koje je povećalo interesovanje istoričara.¹⁾ Kolektivno pamćenje kao permanentna aktivnost sve više i više se istražuje ne samo tamo, gde dolazi do izražaja na najformalizovani način preko spomenika i prilikom svečanih pomena. Filozofi, kao Pol Riker, razmišljaju o „radu na pamćenju“, o neumornom ponavljanju onoga što je prošlo i o predstavi o tome šta mora da se prenese iz generacije u generaciju.²⁾ Kao suprotnost pamćenju javlja se zaborav koji nije odsustvo pamćenja, nego njegovo brisanje kroz progresivno izlizivanje, time što postaje svakodnevno.

Rad na istorijskom pamćenju sprovodio se pre svega preko i oko sekvenca savremenika o ratu: traume žrtava, nacionalne katastrofe, ratni izveštaji starih boraca sa frontova. Želje žrtava rata da svoj doživljaj stave u opšti okvir oblikuje pamćenje, koje sa svoje strane određuje pamćenje nacije. Ukoliko se radi o Drugom svetskom ratu u pamćenju svake nacije nalaze se tamne mrlje zaboravljenog ili skrivenog. U različitim zemljama se pamćenje nacionalsocijalističke okupacije oblikovalo prema uvek drugačijim posebnostima. Uporedno istraživanje tog vremena, međutim, pokazuje znatnu saglasnost u pogledu fakata okupacije. Ekonomska eksploatacija, preseljavanje radne snage, genocid nad Jevrejima, deportacija političkih protivnika.³⁾

Takođe i u Francuskoj je prošlo trideset godina pre nego što se počelo sa ispitivanjem režima iz Višija i kolaboracije. Ponekad istorija mora da se piše protiv pamćenja, odnosno, tačnije rečeno: protiv njegovih mitova i tamnih mrlja. Što se tiče teme Alžirskog

rata dugo su delovali mehanizmi potiskivanja i odbrane na osnovu temelja francuskog i alžirskog društva.⁴⁾ Međutim, od 1999. godine dva događaja sa dve strane Sredozemnog mora pokazuju da je savladana jedna važna prepreka.

Parlament u Francuskoj je 10. juna 1999. godine doneo nacrt zakona u kome se nalazi formulacija „alžirski rat“, umesto do tada važećeg pravila da se govori o „operacijama za održavanje poretka u Severnoj Africi“, a u Alžiru je predsednik Abdelaziz Buteflika 5. jula 1999. godine objavio da bi aerodromi u zemlji ubuduće trebalo da nose imena ličnosti iz rata za nezavisnost, koje su do tle bile izopštene iz zvanične historiografije. U Francuskoj je kriza nacionalne države povukla za sobom neku vrstu „unutrašnje dekolonizacije“, što je omogućilo raznim manjinskim grupama, pre svega mladim potomcima imigranata iz Magreba, da za sebe osvoje sopstvenu istoriju. Kako u Francuskoj, tako i u Alžiru, „grupe za pamćenje“ naglašeno su ukazivale na probleme zvanične istorije.

Slučaj Alžir

Francuska kolonijalna prošlost ne ograničava se samo na Alžir, ima je takođe i u Africi južno od Sahare i Indokini. Međutim, u okviru francuskog društva se istorija kolonijalizma pre svega prenosi kao „slučaj Alžir“, jer Alžir unutar francuske istorije kolonijalizma zauzima posebno mesto. Za razliku od drugih kolonija, kao što su, na primer, Maroko ili Senegal, Francuska je želela da anektira Alžir i da ga asimilira kao svoju sopstvenu teritoriju: posedi muslimanskog stanovništva su eksproprisani, religija je proganjana, tragovi ranijih država su izbrisani, forsirano je kulturno obezličavanje. Neuspeh te vrste „intergracije“ Alžira predstavljao je težak kontraudarac za francuski nacionalizam republikansko-asimilacionističkog tipa. Taj poraz je – i to pred pozadinom rastućeg alžirskog nacionalizma – izazvao traumu, koju je teško bilo prebroditi. Zbog toga istorija kolonijalizma Francuske u Alžiru francuskoj svesti pada tako teško.

S jedne strane ona pogađa tradicionalnu, francusku desnicu, koja razmišlja o nacionalističkom i patriotskom potvrđivanju. S druge strane pogađa takođe i levicu, koja je 1956. godine sprovela zakon o „vanrednim ovlašćenjima“ i rat proširila slanjem novih kontingenata jedinica. Francuska levica, većinski jakobinskog opredeljenja i sputana predstavom jedinstvene države, dugo se

snažno zalagala za „republikansko obrazovanje urođenika“. Ako ostavimo po strani trockističke i anarhističke marginalne grupe, francuska levica se uvek ukopavala u poziciju koja je težila kompletnoj integraciji Alžira. Porastom alžirskog nacionalizma, koji se pretvorio u oružanu borbu, iznenada se našla u nepovoljnoj poziciji i imala teškoće sa ispitivanjem svoje sopstvene savesti u vezi sa „alžirskim pitanjem“. Nikako nije puka slučajnost što je François Mitteran (*Francois Mitterand*), u međuvremenu predsednik Republike, godine 1982. ponovo primio u redove francuske armije oficire sa visokim činovima, koji su pokušali puč protiv Republike, naime generale Raula Salana, Morisa Šala, Edmona Žuhua i Andrea Celera, (*Raoul Salan, Maurice Challe, Edmond Jouhaud i André Zeller.*) To ponovno primanje u armiju izazvalo je tešku krizu unutar socijalističke partije, pošto generacija ličnosti, kao što su Lionel Žospen, Pjer Žoks ili Mišel Rokar, (*Lionel Jospin, Pierre Joxe, Michel Rocard*), koji su se politički angažovali protiv kolonijalnog rata, nije mogla da prihvati takvu odluku.

Odsustvo zakonskog priznanja alžirskog rata dugo podstrekivalo krizu, koja je zahvatila francuski nacionalizam gubitkom Alžira.⁵⁾ Vaistinu, „Alžir je bio Francuska“, kako je u to vreme uobičajena formulacija izražavala samu suštinu. Kako je jakobinska država mogla da prihvati nešto, što se činilo kao otcepljenje od nacionalne teritorije? Pojava alžirskog nacionalizma, koji je zahtevao odvajanje od metropole, u Francuskoj je prouzrokovala duboku krizu nacionalne države. Valjalo je sačekati četrdeset godina da bi se prevazišla trauma otcepljenja, koja je doživljena kao poraz nacionalnih osećanja.

*10. juni 1999. u Francuskoj:
Priznanje bez obeštećenja*

Trideset godina posle ugovora iz Eviana, marta 1962. godine Žospenova vlada je praktično jednoglasno došla do zaključka da je vreme da se događaji tematizuju. Nacionalna skupština je 10. juna otvorila diskusiju o predlogu zakona kojim će se regulisati korišćenje pojmova: u tekstovima svih zakona i uredbi će se ubaciti formulacija „alžirski rat“ umesto termina „operacije za održavanje poretka u severnoj Africi“. Od tada se, znači, govori o „alžirskom ratu“, što je predstavljalo korak u pravcu priznavanja tog rata, ali još ne kao „rat u Alžiru“, što bi bilo isto kao priznavanje Alžira

kao teritorije odvojene od Francuske. S druge strane će jezičko preciziranje svakako imati posledice za nastavu istorije i pristup arhivima.

Državni sekretar Masere (*Masseret*) je donošenje tog zakona shvatio kao znak „pomirenja sa Alžirom“, a drugi poslanici su ga sledili po tom pitanju. Tako je Žak Floš, (*Jacques Floch*), poslanik odeljenja Loar-Atlantik, koji je 1958. godine kao grenadir bio pozvan u Oran, izjavio pred nacionalnom skupštinom, „Kao deca u toku Drugog svetskog rata, a kao mladići mobilisani za Alžir, morali smo da se obračunamo sa ratom“, pa je zahtevao, „zajedničku istoriju sa narodima Magreba da bi se započelo istinsko pomirenje.“

Radi se, međutim, takođe i o pomirenju Francuske sa svojom sopstvenom istorijom, a bitno je da se u to uključe velike grupe učesnika rata. Tri poslanika desnice, Žorž Kolombie (DL), Didije Kventen, (RPR) i Fransoa Rošbloan, (*Georges Colombier, Didier Quentin, Francois Rochebloine*), pre svega su želeli da objasne povezanost svoje političke grupacije sa borcima sa fronta: „Prošlo je četvrt veka, a da žrtve, koje su naši vojnici podneli u tom konfliktu, nisu priznate potpuno i u celosti.“

Priznavanje rata, 37 godina kasnije, usledilo je pre svega za francuske vojnike i zahvaljujući francuskim vojnicima.⁶⁾ Tako je Martina David (*Martine David*) dobila topli aplauz kad je izjavila: „Odlučujemo da bivšim učesnicima rata vratimo čast i dostojanstvo koje im je istorija oduzela.“ Otvaraju se pukotine. Žak Dezanž (*Jacques Desallange*) (MDC, Departement Ezn) regrutovan kad je imao 19 godina, ukazuje na veliku „tajnu“ i mučenje „koje je rovarilo u našoj mladoj savesti“. Smesta se pobunio Fransoa Rošebloan (*Francois Rochebloine*) (UDF, Departement Loire), koji je 1954. imao devet godina: „Ne možemo da legitimišemo predstavu da su se naši vojnici sistematski ponašali loše.“ Priznavanje tog rata nema za cilj da ispravi užas počinjen nad alžirskim civilnim stanovništvom.”

Francuska tada nije priznavala da se vodi rat i posle toga je 37 godina ignorisala svog protivnika, alžirske nacionaliste. Prema tome ignorisala je takođe i zloupotrebu moći, koju su vršili oficiri francuske armije u ime Francuske. Ne prihvatiti odgovornost za represalije – 8.000 sela srušenih sa zemljom, deportaciju gotovo milion Alžiraca,⁷⁾ stotine hiljada zatvorenika, nasilje protiv civilnog stanovništva sa svakodnevnim masakrima i mučenjem

– značilo je izbegavati istinu. Na tom području je, dakle, otvoreno novo poglavlje. Čini se da je neizbežno „otvaranje sudskih postupaka“ za taj period. Trenutno preovladava istorijski rad na tome da se ustanove gubici i traume koje je doživelo civilno stanovništvo. Važna je i volja da se distancira od opasnog revanšističkog držanja koje bi htelo da obnovi alžirski rat.

Ponašanje kao „države Juga“ na francuski način

Naročito od strane ekstremne desnice dugo je započinjano sve moguće, ne bi li se vojnicima iz Alžira priznao status „bivših boraca sa fronta“. Misao o „bivšim borcima sa fronta“, kao i svaka misao koja kultiviše ratna sećanja, može da bude opasna. Može – sakriveno kroz mnoge godine resentimana unutar francuskog društva – da se pretvori u revanšističko razmišljanje upereno protiv bivših neprijatelja, sa kojima je, čini se, nemoguće bilo kakvo pomirenje. A krajnja desnica uporno peca u tom jezercetu povređenih uspomena.

Značajan deo diskursa neprijateljstva prema strancima u Francuskoj, crpi svoju snagu iz perioda francuskog Alžira, čak i ako se širenju nezaposlenosti prida isti značaj kao i „društvenom slomu“, zlom glasu koji bije političku klasu Francuske zbog njenih korupcionaških afera, kao i strahu od globalizacije i nekakve supranacionalne Evrope, dakle povlačenju u uski nacionalizam.⁸⁾ Postoji, međutim, i jedna francuska posebnost, koja je snažno povezana sa njenom istorijom, sa istorijom Višija, ako želimo da shvatimo katastrofe nastale zbog antisemitizma, a koje se nastavljaju istorijom kolonijalizma, segregacijom i rasizmom uperenim protiv muslimanskih manjina. Zbog toga može da se govori o „ponašanju kao države Juga“ (u SAD) kao idealu nastalom u vremenu cvetanja kolonijalizma u Alžiru, da bi se okarakterisalo držanje koje je duboko ukorenjeno u današnjem francuskom društvu. To „ponašanje kao države Juga“ se stvarno odnosi i na neke crte američke istorije druge polovine 19. veka, na primer, uspelo naseljavanje kolonista iz Evrope, uništavanje, a potom segracija domorodaca, određen oblik ropstva povezan sa privrednim razmahom, pionirski duh i osećanje da postoje još neki neiskorišćeni prostori za koje se mislilo da mogu da budu osvojeni. Pojam „ponašanje kao države Juga“ je najprikladniji da bi se definisala ideologija koja je naspram muslimanskih Alžiraca u toku 19. veka primenjivala

politiku ili безусловne asimilacije uz gubitak sopstvenog porekla, ili potiskavanja iz javne sfere. Ta ideologija „ponašanja kao države Juga“ je posle alžirske nezavisnosti prešla Sredozemno more i ugnezдила se u Francuskoj. Ona se pretežno okreće protiv mladih potomaka alžirskih useljenika koji se brane od rasne diskriminacije i teže ka jednakosti prava.

Od nezavisnosti Alžira u 1962. godini, porasli su uticaj i težina pristalica „ponašanja kao države Juga“ u političkom i intelektualnom životu Francuske. Mnogo godina se „ponašanje kao države Juga“ ograničavalo na geto alžirskih Francuza, „*Pieds noir*“ – „crnih stopala“ – koji su tugovali za francuskim Alžirom. (Pojam „*Pieds noir*“ – „crna stopala“ – javlja se za „bele“ stanovnike Alžira, ne samo Francuze, nego Maltežane i druge doseljenike poslednjih vekova, pa i alžirske Jevreje. Oni su smatrali da posle oslobođenja Alžira moraju da biraju između „kofera“, t.j. da beže, ili „mrtvačkog sanduka“. Ogromna većina ih se odselila u Francusku, iako su njihove porodice pre toga stotinu, pa i više godina živjele u Alžiru. Poreklo oznake „crna stopala“ nije sasvim jasno, nigde nije uverljivo protumačeno. Najčešće se misli da je nastalo zbog crnih čizama koje su nosili kolonijalistički osvajači, a neki tvrde da je i zbog toga što su gnječenjem crnog grožđa uvezenog na afričko tle bosim nogama dobili crna stopala. – Prim. prev.) Mora se, doduše, pomenuti, da veliki deo „crnih stopala“ nisu delili taj nostalgичni pogled, nego su se postepeno integrisali u Francusku sedamdesetih godina. U tom getu nekakve reakcionarne nostalgije našli su se i zbunjeni francuski vojnici, učesnici puča protiv Republike Francuske 1961. godine, oficiri, koji su bili zarobljeni u močvari izgubljenih kolonija i pristalice ekstremne desnice, koje su oduvek više volele Petena od De Gola. Oni su u javnosti počeli da igraju veću ulogu kada je početkom osamdesetih godina levica došla na vlast. Rehabilitacija generala, koji su učestvovali u puču 1982. godine, oslobodila je kojekavu energiju i slomila mnoge tabue. Sada je opet bilo moguće da se neko nanovo otvoreno deklariše kao pristalica kolonijalnog modela francuskog Alžira. „Nostalgичari“ su zarazili poveći broj grupa „malih ljudi“ bele Francuske, koje je proganjao strah od nezaposlenosti, a koji su zbog krize tradicionalnih vrednosti levice i Republike propadali u ideološku zbnjenost. „Ponašanje kao države Juga“ postalo je opasno. Usponom Nacionalnog Fronta („*Front National*“ je ekstremno desničarska i nacionalistička partija osnovana 1972. godine. – Prim. prev.)

ekstremna desnica je reaktivirala revanšističko pamćenje, koje se okreće protiv imigranata, a hrani se živim sećanjem na francuski Alžir.

Alžirski rat i iluzija nekakvog francuskog Alžira pospešili su pojavljivanje moćne ekstremne desnice, koja je sada otelovljena u Nacionalnom frontu. Diskurs te organizacije eksplicitno nišani na alžirske doseljenike i služi se ovakvom argumentacijom: "Vi ste hteli nezavisnost Alžira, pa zašto ste onda još uvek u Francuskoj?" Taj diskurs bi neprekidno, uvek nanovo hteo da se prevrće po alžirskom ratu, ovoga puta tako što će se svetiti Alžircima koji već mnogo godina iz ekonomskih razloga – baš kao i drugi doseljenici – dolaze u Francusku.⁹⁾ Međutim, ne ostaje se samo na rečima, nego se prelazi i na delo. Alžirci su već otprilike dvadeset godina glavne žrtve rasističkih zločina u Francuskoj. Prošlost alžirskog rata sve više opterećuje i francusku sadašnjost.

Za velike delove francuskog društva, alžirski rat još nije završen, ali sa odstupanjem generacije bivših alžirskih Francuza i boraca to osećanje postepeno nestaje. Francuska generacija Alžirskog rata, a to znači veliki deo „crnih stopala“ ili francuskih vojnika koji su se borili u Alžiru, (preko milion vojnika), danas imaju između 55 i 70 godina, (original ovog teksta objavljen je 2002. godine. – Prim. prev.) pa su time dostigli izvesnu zrelost i siti su ekonomski, kao i politički, pa su se i time udaljili od briga druge generacije, koja želi građansko, demokratsko i multikulturalno društvo. Zbog toga se francusko „ponašanje kao države Juga“ postepeno povlači istovremeno sa sa prodiranjem „beurs“, mladih potomaka alžirskih doseljenika.

Omladina i pojava imaginarne slike rata

Najmlađa istorija kolonijalne prošlosti Alžira pobuđuje izvesno interesovanje kod potomaka doseljenika iz Alžira, koji su sada Francuzi. U volji da se ponovo usvoji sećanje na nasleđe, manifestuje se takođe i odbijanje strategija koje za cilj imaju asimilaciju, kao i zov za svestranom kulturnom i religioznom pripadnošću, koja nije nespojiva sa Republikom. Svojim delovanjem kao građani Francuske potomci alžirskih doseljenika prekinuli su prenošenje opasnog kolonijalnog pamćenja.

Svojim traganjem za ponovnim usvajanjem i priznanjem sećanja oni se sukobljavaju sa onima, koji odbijaju da prihvate

realnosti kolonijalne istorije i neguju već pomenuto revanšističko pamćenje. Ovi drugi konstruišu nekakav tip potpuno svojstvenog sećanja, koje ulepšava kolonijalno vreme i pretvara ga u neku vrstu raja koga su opustošili „muslimanski fanatici“, koji su na bekstvo nagnali zapanjene i neshvaćene Evropejce; oni poriču činjenice masakra pre i za vreme alžirskog rata, kao, na primer, 17. oktobra 1961. godine, kada je u Parizu krvavo rasterana demonstracija alžirskih radnika.¹⁰⁾

Taj masakr ostao je sahranjen duboko u kolektivnom francuskom pamćenju. Obradivanje sećanja počelo je mobilizacijom unutar društva. Tako je oktobra 1998. godine udruženje potomaka alžirskih imigranata „u ime sećanja“ demonstriralo pred gvozdenom kapijom palate pravosuđa u Bordou da bi na taj način pokazali da Moris Papon (*Maurice Papon*) nije samo naredio deportaciju Jevreja iz Bordoa, nego je 17. oktobra 1961. godine bio prefekt policije u Parizu, kada je vođena akcija protiv Alžiraca. (Moris Papon, 1910-2007, za vreme okupacije Francuske bio je „komesar za jevrejska pitanja“, posle rata uspeo je da to dosta dugo prikrije zahvaljujući falsifikovanim dokumentima koji su svedočili da je bio u pokretu otpora, a koji će se tek 1997. pokazati kao lažni. Tako je uspeo da bude čak i ministar finansija, posle toga prefekt policije Pariza pod De Golom. Tek je 1997. godine protiv njega pokrenut spektakularan sudski proces, osuđen je na samo 10 godina robjice, a posle 4 godine pušten na slobodu zbog narušenog zdravlja. Umro je u 97. godini života. – Prim. prev.)

Mnogo godina, od alžirske nezavisnosti 1962. sve do 2000. godine, preneseno sećanje na alžirski rat na određeni način kao da je za cilj imalo obnavljanje konflikta i zamagljivalo je kakvi su revanšistički stavovi i opasne želje povezane s tim. Alžirsko prenošenje sećanja, kako se danas odvija, pre svega od strane dece (i unuka) alžirskih doseljenika, težište prenosi na druge aspekte. Potomci ukazuju na raznolikost kulturne pripadnosti. Oni pripadaju društvenom pokretu koji priznaje da demokratija može da se ostvari samo sa pluralističkim predznakom. Time što se zalažu za sticanje građanskih prava, a protiv segregacije, pozivaju društvo da se reformiše u ime sopstvenih vrednosti. Na taj način žele da se ostvari, što implicira republikanski državni ugovor: jednakost šansi za sve građane bez obzira kakvog su porekla. Na videlo izlazi „francuski multikulturalizam“, (što ne treba pobrkati sa inkorporacijom kulturnih manjina), zasnovan na pravnom poretku u

kome se razvijaju individualna i kolektivna prava. 11) Na taj način može da počne razumno sećanje na kolonijalnu prošlost, pomoću koga se može naslutiti buduće sretanje i uzajamno utapanje, ali takođe i suprotnosti; svesno priznavanje činjenica oslobođeno od emocionalnosti i osećanja mržnje, koje koči imaginarne ratne slike, a lomi već stvorena, često stereotipna mišljenja.

*Alžir, 5. jul 1999.:
Povratak „opakih otaca“*

Što se Alžiraca tiče, naročito je značajno što su ličnosti koje je nacionalizam dugo skrivao, mogle da se vrate u svetlost javnosti, a naročito Mesali Hadž.

Istorija Alžira prilično dugo je intenzivno korišćena da bi se opravdavala politička orijentacija režima. Posle 1962. godine konstruisana je zvanična istorija koja u tajnosti drži čitave sekvence rata za nezavisnost, (tragičnu konfrontaciju između FNL i Mesalista, odlučujuću ulogu francuskog saveza FLN, potiskivanje „berberista“ i komunista u podzemlje, angažman žena u nacionalnoj borbi itd.) Ta istorija briše imena glavnih aktera rata. Sve do devedesetih godina, oblik pomena počivao je na trudu da se izmisle koreni i izvori koji ostavljaju u tami očeve-osnivače nacionalnog pokreta tridesetih godina i vođe antikolonijalnog ustanka 1954. godine. Ubistvo očeva nacionalizma, (Mesali Hadž, Ferhat Abas¹²⁾ i revolucije, (na primer Mohamed Kidet, Mohamed Budiaf), bio je možda potreban korak za početak oružane borbe, a posle toga do nezavisnosti. Međutim, pošto su ta dela počinjena, društvo je dospelo u opasnost da se sruši u ubilačku anarhiju, jer nije postojalo pomirenje sa „slikama“ tih otaca. Potonje je dugo vremena bio slučaj u Alžiru.

Oktobar 1988. godine, koji su obeležili neredi u gradovima koji su duboko potresli alžirski režim, čini se da je osnivački datum za novo poimanje istorije. Taj datum obeležava prekretnicu u postokolonijalnoj istoriji Alžira, jer označava kraj populističkog, jedinstvenog pisanja istorije iskovanog od strane FLN kao jedine partije, koja je od 1962. godine bila na vlasti. Posle optimističkog razdoblja, nakon duge izdvojenosti tokom kolonijalnog perioda, nošenog voljom za izgradnjom nacije, usledio je period sumnje i postavljanja pitanja. Prekid izbora u Alžiru 1992. godine otvara

niz pitanja o nesporazumima koji su uznemiravali zemlju u toku ostvarivanja njenog identiteta.

Danas država malo po malo gubi kontrolu nad monopolom pisanja istorije. Alžirska štampa javlja o kolokvijima, koji se bave „ponovo pronađenim“ ličnostima nacionalnog pokreta nezavisnosti. Petog jula 1999. godine, alžirski predsednik Abdelaziz Bouteflika najavio je da bi aerodromi u Alžiru trebalo da se nazovu po „odbačenim“ ličnostima, koje je zvanična istorija prećutkiivala. Aerodrom u Tlemcenu, rodnom gradu Mesali Hadža, treba da se nazove po njemu; aerodrom Bejaja, (negdašnji Buži) treba da dobije ime „Abane Ramadane“, osnivača alžirskog pokreta otpora za vreme borbe za nezavisnost protiv Francuske, koga su decembra 1957. godine ubili njegovi sopstveni drugovi iz FLN. Aerodrom Hasi Mesaud nazvan je po Krimu Belkasemu, istorijskom vođi alžirskog nacionalizma u Kabiliji, a potom, od 1958. godine, „šefa“ privremene vlade alžirske republike. Krim Belkasem ubijen je 1970. godine u Nemačkoj, pošto je oponirao politici tadašnjeg alžirskog predsednika Huarija Bumedijena. Po još jednoj važnoj ličnosti ime je dobio aerodrom Biskre: po Muhamedu Kideru, nesalomljivom ratnom vođi FLN, koga je oktobra 1956. godine uhapsila francuska vojska i januara 1967. godine ubila u Madridu.

„Povratak“ tih vodećih ličnosti, a svi su oni bili žrtve nasilja među samim Alžircima, dokazuje do koje mere su neuništive neke realnosti alžirskog rata za nezavisnost: Mesali Hadž, sa svojim dalekim – socijalističkim i arapsko-muslimanskim – izvorima; Krim Belkasem zbog svojih šarenoliko pomešanih kabilijskih aspekata, kao i Abane Ramadane zbog odbijanja da dozvoli da vojska vlada politikom, što je došlo do izražaja u njegovoj borbi (u kojoj je poražen.) Međutim, taj „povratak“ se događa na mestima koje valja posmatrati preciznije. Ta mesta, koja je izabrala alžirska vlada, mesta su komunikacije, savremenosti, određena za promene lokacije i brzi saobraćaj. To su takođe pogranična mesta, međuprostori, neka vrsta ničije zemlje, u koju se, doduše, stiže, ali gde moraš da budeš spreman i da (ponovo) otputuješ. Zar se „odbačeni“ likovi mlađe alžirske istorije ne stavljaju na rub, na sam kraj nacije? Međutim, put tih „slavnih“ ličnosti, koje su neko vreme bile izbrisane iz pamćenja, pre svega se objašnjava potrebom da se u pravom smislu te reči postave na pijedestal, da bi se nešto suprotstavilo hegemoniji ideologija, koje su isuviše dugo vladale na intelektualnoj pozornici Alžira. Povratak „odbačenih ličnosti“ u javnost danas

objašnjava što bi na drugom mestu teško moglo da se formuliše. Interesovanje za njihove biografije je odgovor na gubitak smisla, koji je karakterističan za zvaničnu, često anonimnu i jednoličnu istoriju. Takvi prikazi opisuju puteve izvan normi, život ljudi, koji su bili oslobođeni predrasuda svoga vremena, nosioce nečuvenih ambicija za svoju zemlju, odlučnih da sudbinu uzmu u svoje sopstvene ruke. Ti životni putevi politički angažovanih ličnosti ohrabruju buduće generacije da svet shvate ozbiljno u svoj njegovoj tragičnoj punoći.

Prekoračenje praga

Francuska sada i zakonskim tekstovima, koje su doneli Nacionalna skupština i Senat, priznaje da je bilo Alžirskog rata; to pokazuje, baš kao i prve inicijative da se provere arhivi, da je Francuska prekoračila prag da bi postepeno prihvatila svoju „alžirsku prošlost“. Danas se više ne radi o tome da se zna za Alžirski rat, o kome je sada reč i u francuskim školskim udžbenicima, nego i da ga se prizna u političkoj sferi. Pristup vojnim arhivima već omogućuje prve disertacije, na primer na teme *Pravosuđe u toku Alžirskog rata, Istorija odbijanja službenih dužnosti i ratne službe* ili monografije na teme kao što je *Vilaja III (Wilaya III) u svetlu francuskih vojnih arhiva*. Postaje moguće da se rat nazove njegovim pravim imenom, to znači da se prevaziđe amnezija i da se fiksiraju sećanja, što je neizostavni uslov da se više ne potiskuju zloupotrebe moći i zločini tog tragičnog perioda. Tako danas u Francuskoj na površinu isplivava i pitanje mučenja. Pošto je list „*Le Monde*“ objavio izveštaj bivšeg borca Lujizete Igariz (*Louissette Ighilahriz*) da su za vreme „rata za Alžir“ 1957. godine 13) nju mučili generali Bižar i Masi, (*Begeard, Massu*), mnoge su žrtve prekinule svoje ćutanje. Dok je general Bižar sve te optužbe obio in toto, general Masi je izjavio: „Ne, mučenje u ratno doba nije neophodno. Kad pomislim na Alžir ja se rastužim, jer je to spadalo u određenu klimu. Sve je to moglo da se uradi i drugačije.“¹⁴⁾ Ta izjava potvrđuje da mučenja za vreme Alžirskog rata nisu predstavljala vanredna stanja. Ona su spadala u uobičajene modalitete te sveopšte gerilske borbe, a nisu bila tako nužna, kao što se često tvrdilo. Slučaj čoveka, koji je usred nekog javnog skupa postavio bombu, a koga valja naterati na priznanje pre nego što će ona da eksplodira, samo je alibi. Takva situacija se javlja isuviše retko, a da

bi opravdala tako masivno primenjenu praksu mučenja, i isuviše je apstraktna da bi se odbranili postupci, koji su jednako rušili dostojanstvo i žrtava i dželata. Prilikom mučenja se manje radi o tome da se dođe do nekih priznanja, a više da se onaj drugi ponizi, da se negira njegova čovečnost.¹⁵⁾

Francusko poricanje Alžirskog rata imalo je svoje korene u dvostrukom držanju: strahu da se nešto izgubi i sklonosti da se sve zaboravi, istovremeno u želji za revanšizmom i ravnodušnom držanju. Zahvaljujući mlađim generacijama proizašlim iz imigracije sa svojim željama za znanjem i pravednošću i starijoj generaciji sa njenom potrebom prenošenja sećanja francusko društvo polako izlazi iz te protivurečnosti. Važan doprinos tome dalo je otvaranje državnih arhiva, što istoričarima omogućava da prevaziđu pojedinačno stanovište sećanja doživljenog. Uprkos tome još je dalek put od istorijskog saznanja do političkog priznanja. Polazeći od alžirskog rata preostaje još da se obradi celokupna kolonijalna prošlost Francuske.

Kada je predsednik Abdelazit Buteflika juna 2000. godine posetio Francusku, ćutanje o „crnim stopalima“ i optužbe protiv „harkija“, (bivših alžirskih pomoćnih vojnika koji su još uvek smatrani „kolaboraterima“ Francuske), bili su jasan znak koliko je dugačak put koji treba preći do mogućeg pomirenja. U Francuskoj se alžirski rat vodi i dalje, zbog toga što pomen na njega nikada nije dobilo ritualizovanu formu izraza. Još uvek ne postoji nikakvo priznato i prihvaćeno mesto sećanja, niti datum pomena završetka rata. Ta praznina ojačava želju da se ništa ne zna, ojačava ravnodušnost. U Alžiru se nerešeni problem sastoji u tome, da u jednoj zemji, u kojoj je rat protiv Francuske bio centralni faktor nacionalnog jedinstva i političke legitimacije, ponovo treba da se usvoji raznoliko pamćenje. Mladi, koji danas predstavljaju većinu alžirskog stanovništva, hteli bi da se oslobode ratne kulture, koja je isuviše dugo bila osnova opstanka autohtonih sila. Mogućnost objektivnog pisanja istorije alžirskog rata zavisi od rušenja zidova koji međusobno odvajaju sva ta sećanja.

Primedbe

- 1) Ruso Anri, (Rouso, Henry): „Le syndrome de Vichy“, („Sindrom Višija“), Pariz, 1986; Nora, Pjer, (Nora, Pierre) (priređivač) „Les lieux de mémoire“, Pariz, 1997; Valensi, Liset, (Valenci, Lucette): „Fables de la mémoire“, Pariz, 1992.

- 2) Riker, Pol, (Ricoeur, Paul) „Quelques réflexions sur l'intitulé du séminaire“ u „Travail de mémoire 54“, januar 1999., str. 86-91.
- 3) Vidi takođe Piter Lagru, (Pieter Lagrou), koji u svojoj doktorskoj diesertaciji opisuje kakva su sećanja na Drugi svetski rat u Belgiji, Francuskoj i Holandiji: „The Legacy of Nazi-Occupation. Patriotic Memory and National recovery“ u „Western Europe“, 1945-1965, Kembridž, 1999.
- 4) Stora, Benjamin: „La Gangrène et l'oubli, la mémoire de la guerre d'Algerie“, Pariz, 1992; „Le transfert d'une mémoire, de l'Algérie française au racisme anti-arabe“, Pariz, 1999.
- 5) O krizi francuskog nacionalizma vidi Žirarde Raul, (Girardet Raoul): „L'idée coloniale en France de 1871 à 1962“, Pariz, 1972. Autor opisuje „Ponovno procvetavanje nacionalizma“ na koje se nadovezuje „Otpor protiv odricanja od Alžira“. Raul Žirarde tvrdi da je slom kolonijalizma u klimi građanskog rata izazvao duboku krizu francuskog razumevanja sopstvenog bića.
- 6) U pogledu međusobno suprotstavljenih iskustava francuskih vojnika vidi Žofr, Žan-Šarl, (Jauffret, Jean-Charles): „Soldats en Algerie 1954-1962“, Pariz, 2000, istraživanje na osnovu nedavno otvorenog francuskog vojnog arhiva (SHAT).
- 7) Istoričar Šarl-Robert Ažron, (Charles-Robert Ageron) je izneo tu značajnu brojku na kolokviju u vojnoj istoriji 5./6. maja 2000. godine u Monpelijeju na osnovu materijala iz francuskih vojnih arhiva.
- 8) Radi opšteg razmatranja diskursa ekstremne desnice vidi Tagijef, Pjer-Andre/Tribala, Mišel, (Taguieff, Pierre-André/Truabalt Michèle): „Face au Front national“, Pariz, 1998 i Sušar Mariz/Vanič Stefan/Kuminal Izabel/Vetije Viržini, (Souchard, Maryse/Wahnich, Stéphane/Cumina, Isabelle/Wathier, Viriginie): „Le Pen“, Les Mors, Pariz, 1997.
- 9) U vezi francuske ekstremne desnice i alžirske imigracije vidi Žasto Ivan, (Gasto, Yvan): „L'immigration et l'opinion en France sous la Ve République“, Pariz, 2000.
- 10) O 17. oktobru 1961. vidi Ejnodi, Žan Lik, (Einaudi, Jean Luc): „La bataill de Paris“, Pariz, 1991, i suprotstavljeni stav Žana Pula Brinea (Jan Paul Brunet) u „Poloce contre FLN“, Pariz, 1999.
- 11) Vidi Vivorka, Mišel, (Wievorka, Michel), (priređivač): „Une société fragmentée? La multiculturalisme en débat“, Pariz, 1966.
- 12) U vezi sa tom dvojicom ličnosti alžirskog nacionalizma ukazujem na svoje dve biografije „Mesali Hadž“, Pariz, 1986, Alžir, 1991, i „Ferahat Abas“, zajedno sa Zakijom Daudom (Zakya Daoud), Pariz, 1995, Alžir, 1997.
- 13) „Borba za Alžir“ odvijala se u dve faze, od januara do marta 1957. godine, a zatim od septembra do oktobra iste godine protiv odgovornih i udarnih jedinica FLN. To je bila borba tajne službe u Alžiru, vodili su je četiri puka 10. padobranske divizije, jednom od njih na zapadu

komandovao je pukovnik, a kasnije general Marsel Bižar, (Marcel Bigeard). Pri tom su u toku ispitivanja i saslušavanja primenjivana mučenja, pored ostalog i elektrošokovi.

14) List „Le Monde“, 22. juna 2000.

15) U vezi mučenja vidi Vidal-Nak, Pjer, (Vidal-Naquet, Pierre) „La Torture dans la République essai d'histoire et politique contemporaines“, Pariz, 1972; Beršadski Aleksis, (Berchadsky, Alexis): „La question d'Henri Alleg“, Pariz, 1994.